

STATUS ZWIĄZKU CYWILNEGO ZAWIERANEGO PRZEZ KATOLIKÓW Z POMINIĘCIEM FORMY KANONICZNEJ W ODNIESIENIU DO PRZESZKODY PRYZWOITOŚCI PUBLICZNEJ

Ks. prof. dr hab. Ginter Dzierżon

Katedra Historii, Teorii i Norm Ogólnych Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5116-959x>

Streszczenie. W zaprezentowanym opracowaniu podjęto namysł nad bardzo wąskim zagadnieniem, jakim jest kwestia statusu związku cywilnego zawieranego przez katolików z pominięciem formy kanonicznej w odniesieniu do przeszkody przyzwoitości publicznej. Analizując z perspektywy historycznej podejście prawodawcy kościelnego oraz doktryny do tej kwestii Autor wykazał, iż jeszcze w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. (kan. 1093) nie uznano relewantności związku cywilnego katolików, mimo głosów przeciwnych. Jego zdaniem takie ustalenie wynikało z faktu, iż związek ten postrzegano w kategoriach *matrimonium inexistens*. Zwrócił też uwagę, iż myśl prawodawcy w tej kwestii uległa zmianie głównie pod wpływem doktryny, ewoluowała, czego dobitnym przykładem jest przyznanie skuteczności prawnej związkowi cywilnemu w kan. 810 § 1, 3° Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich. Autor zmianę podejścia do tego zagadnienia upatruje w fakcie ewolucji myśli Kościoła w tej kwestii. W jego opinii ostry XIX-wieczny spór o jurysdykcję nad małżeństwem nie jest już tak ostry. Dlatego też we wspomnianej regulacji wprowadzono nowe ustalenie.

Słowa kluczowe: związek cywilny, przeszkoda przyzwoitości publicznej, małżeństwo nieistniejące, uważnienie w związku

WPROWADZNI

Z perspektywy historycznej zagadnienie statusu związku cywilnego w kanonicznym porządku prawnym wśród kanonistów wywoływało liczne spory. Również obecnie problem ten nie do końca jest uregulowany i rozwiązany. W doktrynie nie występuje jedność stanowisk w tej kwestii. Ta sytuacja stała się bodźcem do podjęcia w niniejszym opracowaniu tematyki wiążącej się z poważnymi problemami legislacyjnymi i doktrynalnymi, w wąskiej kwestii, jakim jest zagadnienie pozycji związku cywilnego zawieranego przez katolików z pominięciem formy kanonicznej w odniesieniu do przeszkody przyzwoitości publicznej.

1. OD PROMULGACJI KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 ROKU DO PROMULGACJI KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹ przeszkoda przyzwoitości publicznej została skodyfikowana w kan. 1078, o następującym brzmieniu: „*Impedimentum publicae honestatis oritur ex matrimonio invalido, sive consumato sive non, et ex publico vel notorio concubinato [...]*”.

W związku z normatywnym zwrotem „*oritur ex matrimonio invalido*” w ówczesnej doktrynie istotną kwestią sporną stał się problem waloru prawnego związków cywilnych zawartych przez katolików z pominięciem formy kanonicznej. Mimo tego, że ta kategoria małżeństw nie pojawiła się w zapisie kanonu, to jednak komentatorzy mieli wątpliwości: czy tę przeszkodę, oprócz publicznego i notorycznego konkubinatu, powoduje również usiłowanie zawarcia związku cywilnego, o którym mowa? W tej kwestii poglądy kanonistów i moralistów nie były zgodne. Nieliczni skłaniali się ku tezie, iż związek cywilny podpada pod to ograniczenie prawne (Noldin). Zdecydowana większość natomiast oponując przeciw temu stanowisku utrzymywała, iż zawarcie związku cywilnego nie prowadziło do powstania przeszkody (Vermeersch–Creusen, Arregui, Ferreres, Chelodi, Vlaminig, Wernz–Vidal, Knecht) [Cappello 1939, 648]. Argumentując w komentarzach do kan. 1078 CIC/17 z reguły nawiązywano do opublikowanej 13 marca 1879 r. Deklaracji Kongregacji św. Soboru, w której stwierdzono, iż usiłowanie zawarcia związku cywilnego nie skutkuje powstaniem przeszkody, ponieważ nie podpada ono pod figurę małżeństwa uznawanego przez Kościół (Wernz–Vidal, Cappello, Gasparri) [Wernz–Vidal 1925, 454; Cappello 1939, 648; Gasparri 1932, 448–49]. P. Gasparri postrzegał zawieranie tego związku w kategoriach cywilnej ceremonii [Gasparri 1932, 449]. A.C. Jemolo natomiast pisał o małżeństwie nieistniejącym (*matrimonium inexistentis*) [Jemolo 1993, 229]. W związku z narastającymi wątpliwościami 12 marca 1929 r. Papieska Komisja do Spraw Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu zajęła stanowisko w tej sprawie, negatywnie odpowiadając na pytanie: czy związek cywilny zawarty przez katolików z pominięciem formy kanonicznej skutkuje przeszkodą przyzwoitości publicznej?² Z perspektywy czasu należy zauważyć, iż ta kategoryczna odpowiedź nie rozwiała wszystkich obiekcji, gdyż nad problemem waloru związku cywilnego pochyłono się podczas prac kodyfikacyjnych, czego przykładem była dyskusja prowadzona 17 listopada 1967 r., w której jeden z konsultorów zapytał: czy związku cywilnego nie należy pojmować w kategoriach publicznego i noto-

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (15.09.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1–593 [dalej cyt.: CIC/17].

² Pontificia Comisso ad Codicis Canones Authenticae Interpretandos, *Responsa* (12.03.1929), AAS 21 (1929), s. 170: „An vi canonis 1078 ex solo actu, ut aiunt, civili inter eos, de quibus in canone 1099 § 1, independenter a cohabitatione oriuntur impedimentum publice honestatis. R. Negative”. Szerzej na ten temat zob. Pellegrino 2002, 87; Ahlers 2004, 17.

rycznego konkubinatu? Ripostując inny konsultor przywołał odpowiedź Papieskiej Komisji z 1929 r. Stał więc na tradycyjnym stanowisku, iż związek cywilny nie powoduje przeszkody przyzwoitości publicznej³.

Ciekawą rzeczą jest fakt, że w Schemacie z 1975 r. do kan. 293 wprowadzono § 2, w którym do kategorii małżeństwa nieważnego zaliczono również związek cywilny katolików, proponując następujący zapis: „*Matrimonium invalidum intelligitur etiam matrimonium civile, quod est propter defectum formae canonicae*”⁴. Podobne brzmienie miała kolejna propozycja kan. 293 § 2 (kan. 1078 CIC/17), pochodząca z 1977 r.⁵ Definitywnie skreślono ją jednak w rewizji z 1981 r., argumentując, iż jej treść mogłaby prowadzić do błędnych interpretacji. Jednocześnie podkreślono, iż pominięcie tego zapisu nie wykluczało stosowania *sanatio in radice*⁶.

2. OKRES PO PROMULGACJI KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁷ przeszkodę przyzwoitości publicznej skodyfikowano w kan. 1093 postanawiając: „*Impedimentum publicae honestatis oritur ex matrimonio invalido post instauratam vitam communem aut ex notorio vel publico concubinato [...]*”. Z punktu widzenia poruszanej tematyki wprowadzone w tej regulacji zmiany były nieznaczące. Obecnie przeszkoda nie powstaje z nieważnego małżeństwa niedopełnionego (kan. 1078 CIC/17), ale z małżeństwa nieważnego (kan. 1093) [Boccafola 2002, 564]. Według F. Bersiniego ta ewolucja w zapisie nie miała charakteru substancjalnego [Bersini 1994, 90].

Kontynuując te rozważania należy zwrócić uwagę jeszcze na pewien fakt, mianowicie Rota Rzymska w kilku wypadkach uważała takie związki, stosując *sanatio in radice*. Odnosząc się do tej kwestii trzeba stwierdzić, iż w kanonicznym porządku prawnym podejście do interesującej nas kategorii związku jest

³ Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Recognoscendo, *De matrimonio. Sessio IV* (13–17.11.1967), „*Communicationes*” 32 (2000), s. 280–81; Ahlers 2004, 17.

⁴ Taż, *De iure matrimoniali (Sessio altera) Sessio I* (21–25.02.1977), „*Communicationes*” 9 (1977), s. 130–31.

⁵ Taż, *De iure matrimoniali (Sessio altera) Sessio IIII* (6–21.05.1977), „*Communicationes*” 9 (1977), s. 368; Aznar Gil 2001, 447.

⁶ Taż, *Relatio complectens synthesim animadversionum. Liber VI De Ecclesia munere sanctificandi (Cann. 789–1204)*, „*Communicationes*” 15 (1983), s. 224; Pellegrino 2002, 447. Podobny zapis pojawił się w kan. 1015 § 4 „Schematu” z 1980 r. w propozycji norm dotyczących małżeństwa mnie-manego. Por. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici, *Schema Codicis Iuris Canonici*, Città del Vaticano 1980, s. 232. Zrezygnowano jednak z jego wprowadzenia, ponieważ, jak zauważono, jego treść mogłaby prowadzić do błędnych interpretacji. Por. „*Communicationes*” 15 (1983), s. 224. Szerzej na ten temat zob. Fornés 2008, 91.

⁷ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

niejednorodne: w obszarze prawa procesowego traktuje się je jako małżeństwa nieistniejące. W obszarze natomiast materialnego prawa małżeńskiego nie wyklucza się możliwości jego konwalidacji, przy zastosowaniu uważnienia w związku. Stąd też jest rzeczą zrozumiałą, iż taki stan nie zakończył dyskusji nad znaczeniem związków cywilnych katolików.

3. DALSZY DYLEMATY DOKTRYNALNE NAD WALOREM ZWIĄZKÓW CYWILNYCH

Wkrótce po promulgacji KPK/83, 26 czerwca 1984 r. Papieska Komisja do Spraw Autentycznej Interpretacji Kodeksu wydała kolejną odpowiedź koherentną z odpowiedzią z 1929 r. stwierdzając, iż w przypadku małżeństwa cywilnego katolików dla ustalenia stanu wolnego wystarczy przeprowadzenie dochodzenia przedmałżeńskiego, o którym mowa w kan. 1066–1067⁸. Zauważamy zatem, iż w dokumencie tym nadal optowano za konceptem *matrimonium inexistens*.

Odpowiedź ta nie zakończyła dyskusji w kwestii waloru prawnego związków cywilnych katolików. Kanonistyczny spór wiązał się z pytaniem: czy związek cywilny katolików jest nieważny czy nieistniejący? Badając publikacje poświęcone tej tematyce K. Boccafolo, a za nim A. D’Auria wyróżnili dwa nurty interpretacyjne. Przedstawiciele pierwszego utrzymują, iż przeszkoda przyzwoitości publicznej nie powstaje w wyniku zawarcia małżeństwa nieważnego z powodu defektu konsensu, ale małżeństwa, w którym wprawdzie wyrażono prawdziwy konsens, ono natomiast stało się nieważne nie z powodu defektu substancjalnego, ale defektu pozostającego w relacji zewnętrznej do istoty małżeństwa, czego przykładem mogłoby być wystąpienie innych przeszkód zrywających bądź też brak delegacji do asystowania przy zawieraniu małżeństwa. Takie małżeństwa uznawano za małżeństwa mniemane [Boccafola 2002, 565; D’Auria 2007, 203]. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, iż istotnym elementem małżeństwa mniemanego jest *dobra wiara*. Jak zauważył Boccafola, z tego powodu nie wszyscy autorzy skłaniają się ku tezie, iż związek cywilny generuje przeszkodę przyzwoitości publicznej, gdyż z reguły kontrahenci zawierają je *w złej wierze* [Boccafola 2002, 565]. Uważają, iż problem ten został już rozstrzygnięty w deklaracji z 1929 r. [Jemolo 1993, 229; Sebott 2005, 107–108].

Inni kanoniści natomiast nawiązują do nurtu występującego już pod rządami Kodeksu Pio-Benedyktyńskiego, w którym przyrównywano związek cywilny do konkubinatu [Bernárdez Cantón 2006, 104]. Nie podzielając stanowiska poprzedniego nurtu podkreślają, iż jego przedstawiciele w swych rozważaniach koncen-

⁸ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando, *Responsa* (26.06.1984), AAS 41 (1984), s. 747: „Utrum ad comprobandum statum liberum eorum qui, etsi ad formam adsciti, matrimonium attenterun coram civili officiali [...], necessario requiratur processus documentalis de quo in can. 1686, an sufficiat invstigatio praematrimonialis ad normam cann. 1066–1067. *Negative ad Primum. Affirmative ad secundum*”; Giuliano 2015, 135. Podobny zapis znalazł się w art. 5 § 3 Instrukcji „Dignitas Connubii”. Por. Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio Dignitas Connubii*, Città del Vaticano 2005, s. 3–4.

trują głównie uwagę na związku cywilnym samym w sobie, abstrahując od faktu, iż po jego zawarciu katolicy podejmują życie wspólne. Ten sposób życia przyrównują do konkubinatu (Ciprotti, Chiapetta i Vitali–Berlingo) [Pellegrino 2002, 90; Boccafolo 2002, 564–65]. Poglądu tego nie podziela m.in. U. Nowicka twierdząc, iż mimo, że między związkiem cywilnym a konkubinatem istnieją pewne elementy wspólne: wspólne zamieszkanie oraz relacja intymna, to jednak różnicuje je intencja zawarcia małżeństwa. Dlatego też, w jej opinii, związku cywilnego nie można utożsamiać z konkubinatem [Nowicka 2016, 454].

Oprócz tego, w literaturze przedmiotu zwraca się jeszcze uwagę na inny fakt, mianowicie w obowiązującym porządku prawnym związek cywilny jest ważny, to znaczy uzyskuje skuteczność w dwóch przypadkach: w wypadku zawarcia małżeństwa w formie nadzwyczajnej (kan. 1116) oraz w sprawie małżeństwa mieszanego, po uzyskaniu dyspensy ordynariusza miejsca (kan. 1127 § 2) [Chiapetta 1990, 186; Pellegrino 1988, 88]. Konkludując ten passus należy stwierdzić, iż w prawie małżeńskim podejście do interesującej nas kategorii związku jest ambiwalentne. W nie każdym przypadku bowiem traktuje się je jako *matrimonium inexistens*.

4. UWAZNIENIE W ZAWIĄZKU

Jak zasygnalizowano, w kilku sprawach w Rocie Rzymskiej związku cywilne uważniono, stosując *sanatio in radice* [Aznar Gil 2001, 447]. Takie rozwiązanie znajdujemy w wyroku c. Bejan z 14 czerwca 1963 r.⁹ Według J.A. Renkena zastosowanie tej instytucji jest możliwe, ponieważ postrzegana jest ona jako nadzwyczajny środek pastoralny (*extraordinary pastoral remedy*) [Renken 2010, 1231]. Zastanawiając się nad *ratio* tej praktyki J.I. Alonso Pérez stwierdził, iż znajduje ono umocowanie w przesłance, że w strukturze prawnej związku cywilnego występują dwa istotne komponenty: z jednej strony istotne elementy formy sakramentalnej (*elementi necessari della forma sacramentale*), z drugiej zaś wyrażony konsens naturalnie wystarczający [Alonso Pérez 2012, 261]. Podobnie N. Schöch wskazał, iż Kościół posiada jurysdykcję nad małżeństwem ochrzczonych. Wyjaśnił, iż stosując konwalidację uzdrawia konsens prawdziwie małżeński [Schöch 1998, 301]. L. Sabbarese uwydatnił jeszcze jeden fakt, jakim jest intencja stworzenia prawdziwej wspólnoty małżeńskiej [Sabbarese 2016, 233].

5. PRAWO KATOLICKICH KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

Problem związków cywilnych podjęto również w pracach nad kodyfikacją wschodnią. W kan. 146 § 2¹⁰ Schematu z 1980 r. pojawił się podobny zapis, jak w propozycjach łacińskich: „Matrimonium invalidum de quo in § 1, intelligitur

⁹ Dec. c. Bejan z 14.06.1963, SRRD 55 (1963), nr 8, s. 464. Na ten temat zob. Fabritz 2010, 270–71.

¹⁰ Pius PP. XII, De disciplina sacramenti matrimonii pro ecclesia orientali *Crebrae allatae* (22.02.1949), AAS 41 (1949), s. 89–117, can. 69.

etiam matrimonium civiliter contractum, quod est propter defectum formae canonicae invalidum”¹¹; powtórzono go w kan. 146 § 2 Schematu z 1982 r.¹² Nie wiadomo jednak z jakich powodów skreślono go w kan. 806 „Schema Codicis Iuris Orientalis” z 1986 r.¹³ Na nowo przeformułowano brzmienie kanonu dotyczącego przeszkody przyzwoitości publicznej, wprowadzając skreślony zapis w kan. 806 § 1, 3°, którego treść była identyczna z obecnym kan. 810 § 1, 3° Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich¹⁴, w trakcie dyskusji, która została opublikowana w „Nuntii” z 1989 r.¹⁵

Należy jeszcze zauważyć, iż w „Nuntia” z 1989 r. znalazło się też ustalenie, zgodnie z którym zwrotu *matrimonium nullum* nie zarezerwowano związkom zawartym przed autorytetem cywilnym lub akatolickim, ale podjęto decyzję, iż w tym wypadku należy posiłkować się zwrotem *matrimonium invalidum*, odnoszącym się w normie również do innych form życia niemałżeńskiego, skutkujących powstaniem przeszkody¹⁶.

W KKKW treść przeszkody jest następująca: „Impedimentum publicae honestatis oritur ex instauratione vitae communis quorum, qui ad formam celebrationis matrimonii iure praescriptum astricti matrimonium attentaverunt coram officiali civili aut ministro acatholico”.

Komentatorzy interpretując kan. 810 § 1, 3° KKKW zwracają uwagę, iż w tej regulacji oprócz form wymienionych w kan. 1093 (rozpoczęcie życia wspólnego oraz publiczny i notoryczny konkubinaty), przeszkoda powstaje także w wyniku usiłowania zawarcia związku cywilnego bądź związku zawartego przed szafarzem akatolickim [Aznar Gil 2001, 447; Bernárdez Cantón 2006, 104; Sebott 2005, 107]. W kodyfikacji wschodniej przyjęto zatem nieco inne rozwiązanie niż w kodyfikacji łacińskiej. Jak wiadomo, w porządku łacińskim zawarcie związku cywilnego przez katolików nie generuje przeszkody. W porządku wschodnim natomiast ją powoduje [Sabbarese 2016, 233]. Odnosząc się do tej sytuacji w „Komentarzu”, autorstwa W. Aymanasa i K. Mörsdorfa ze zdziwieniem skonstatowano, iż niezrozumiałą jest stan prawny w porządku łacińskim, w którym prawo-

¹¹ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Schema canonum de cultu divino et praesertim de sacramentis* (31.12.1980), „Nuntia” 10 (1980), s. 47.

¹² Taż, *Denuo recognitio dello Schema sul culto divino e Sacramenti*, „Nuntia” 15 (1982), s. 72.

¹³ Taż, *Schema Codicis Iuris Orientalis-1986*, „Nuntia” 24–25 (1987), nr 1, s. 147: „Impedimentum publicae honestatis oritur ex matrimonio invalido vel nullo post instaurationem vitam communem aut ex notorio vel publico concubinato et matrimonium dirimit in primo gradu lineae recte inter virum et consanguineas mulieris itemque inter mulierem et viri consanguineos”.

¹⁴ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045–363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002 [dalej cyt.: KKKW].

¹⁵ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo, *Le osservazioni dei Membri della Commissione alla «Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis» e le risposte del «Coetus expositio observantiam»*, „Nuntia” 28 (1989), s. 110–11. Szerzej na temat przebiegu kodyfikacji zob. Abbas 1995, 552–55; Tenże 2011, 183–87.

¹⁶ „Nuntia” 28 (1989), s. 110–11.

dawca kościelny nie przyznał relewantności związkom cywilnym katolikom [Aymans i Mörsdorf 2007, 437]. Zdaniem kanonistów w tym wypadku mamy do czynienia typową luką prawną [Prader 1993, 474–75; Tenże 2003, 138]. Ustosunkowując się do tej kwestii J. Abbas podkreślił, iż ustalenia zawarte w kodyfikacji wschodniej powinny być narzędziem uzupełnienia zaistniałej luki¹⁷. W podobnym duchu wypowiedział się P. Gefaell utrzymując, iż zapis kan. 810 § 1, 3° KKKW powinien stanowić punktem odniesienia dla kan. 1093 [Gefaell 2019, 1462].

ZAKOŃCZENIE

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż w obowiązującym kanonicznym porządku prawnym występuje wyraźny dysonans pomiędzy prawem łacińskim a prawem wschodnim w kwestii relewantności związków cywilnych zawartych przez katolików z pominięciem formy kanonicznej w odniesieniu do przeszkody przyzwoitości publicznej (kan. 1093 KPK/83; kan. 810 § 1, 3° KKKW). W legislacji łacińskiej bowiem związki te nie generują przeszkody; w legislacji wschodniej natomiast wywierają taki skutek.

Należy zauważyć, że mimo negatywnej odpowiedzi z 12 marca 1929 r. Papieskiej Komisji do Spraw Autentycznej Interpretacji Kanonów Kodeksu co do statusu związku cywilnego w doktrynie nie zaprzestano dyskusji na ten temat. Interesujące nas zagadnienie poruszano bowiem wielokrotnie w trakcie prac nad KPK/83. Ostatecznie jednak w rewizji z 1981 r. zdecydowano się na skreślenie proponowanego zapisu kan. 293 § 2 (kan. 1078 CIC/17) Schematu z 1977 r., w którym wyraźnie odniesiono się do tej kwestii, przyznając skuteczność prawną tego typu związkowi. Argumentowano, że pozostawienie tego paragrafu mogłoby prowadzić do błędnych interpretacji.

Rzeczą interesującą jest fakt, iż mimo kolejnej odpowiedzi Papieskiej Komisji z 26 czerwca 1984 r., koherentnej z odpowiedzią z 12 marca 1929 r., nie zaniechano namysłu nad interesującą nas kategorią związków, gdyż problem ten rozważono po raz kolejny w trakcie prac kodyfikacyjnych nad Kodeksem wschodnim. Ostatecznie w kan. 810 § 1, 3° KKKW ustawodawca opowiedział się za relewantnością tego typu związków. Stąd też nie ma wątpliwości co do tego, iż w porządku łacińskim zaistniała luka prawna, którą zdaniem kanonistów należy uzupełnić aplikując ustalenie występujące w zbiorze wschodnim.

W tym kontekście rodzi się jednak niezwykle istotne z aspektu badawczego pytanie: jakie racje zadecydowały o wprowadzeniu takiego ustalenia? Z analizy literatury przedmiotu wynika, iż kanoniści komentujący kan. 810 § 1, 3° KKKW nie odnoszą się do tej kwestii. Z reguły w swych rozważaniach poprzestają na su-

¹⁷ Abbas 1998, 4: „It is apparent that, where the Eastern code contains laws to govern similar matters treated in the Latin code, those Eastern norms can serve fill lacunae in the Latin law. Indeed, since the legislator promulgated the Eastern code nearly eight yeares after Latin code, it may be hat certain lacunae in the Latin code in mind when enacting the new Eastern law”.

gestii, iż zaistniałą lukę należy uzupełnić. Należy dodać, iż trudność udzielenia wyczerpującej odpowiedzi wynika również z faktu, iż w zarówno w pracach nad kodyfikacją łacińską, jak i wschodnią wprawdzie rozważano problem waloru związków cywilnych katolików (o czym wiemy z fragmentarycznych treści opublikowanych w organach Papieskich Komisji kodyfikacyjnych, jakimi są „Communicationes” i „Nuntia”), to jednak informacje o procesie legislacyjnym są nader skąpe.

Poszukując w dalszym ciągu odpowiedzi na postawione pytanie należy stwierdzić, iż odpowiedź Papieskiej Komisji z 1929 r. wynikała z ówczesnego ujmowania tej instytucji w kategoriach małżeństwa nieistniejącego. Poruszając ten problem nie można abstrahować od faktu, iż prowadzony w XIX w. ostry spór o jurysdykcję na małżeństwem, po promulgacji Kodeksu Pio-Benedyktyńskiego nie został zażegany. Z tego względu w ówczesnej doktrynie postrzegano związki cywilne w kategoriach konkubinatu [Majer 2009, 12]. Głównie z tego powodu uznawano je za nieistniejące (*matrimonium inexistens*).

Trzeba też podkreślić, iż mimo decyzji Papieskiej Komisji w doktrynie wątpliwości co do waloru tych związków nie zostały rozwiane. Potęgował je jeszcze fakt, iż w latach 60. XX w. w Rocie Rzymskiej w kilku przypadkach uzdrowiono takie związki, stosując *sanatio in radice*. Stąd też problem statusu związków cywilnych pojawił się w czasie prac nad kodyfikacją łacińską. Mimo proponowanych wyraźnych zapisów przyznających im skuteczność w końcowej fazie prac kodyfikacyjnych zrezygnowano jednak z wprowadzenia stosownej regulacji, argumentując, iż mogłaby doprowadzić do błędnych interpretacji.

Jak wiadomo, interesująca nas kwestia pojawiła się również w trakcie prac nad kodyfikacją wschodnią, znajdując przełożenie we wprowadzeniu zapisu kan. 810 § 1, 3° KKKW, w którym wyraźnie przyznano skuteczność prawną związkom cywilnym katolików zawartym z pominięciem formy kanonicznej w odniesieniu do przeszkody przyzwoitości publicznej.

W związku z takim stanem prawnym po raz kolejny należałoby zapytać o *ratio legis* tej decyzji legislacyjnej. Poruszając ten problem najpierw trzeba zwrócić uwagę, iż stanowisko Papieskiej Rady wyrażone w odpowiedziach z 1929 i 1984 r. wynikało z pojmowania związku cywilnego w kategoriach *matrimonium inexistens*. W tym kontekście należy zauważyć, iż w doktrynie podobnym terminem operuje się w odniesieniu do skutków najbardziej radykalnej postaci niezdolności do zawarcia małżeństwa, jaką jest niezdolność do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego. Ta kategoria niezdolności wynika z prawdziwej niemożliwości zawarcia małżeństwa [Dzierżon 2002, 304]. Zupełnie inaczej ma się rzecz z pozycją związku będącego przedmiotem naszego zainteresowania. Do tej kwestii jeszcze przed promulgacją KPK/83 odniósł się E. Lalaguna podkreślając, iż w tym wypadku nie mamy do czynienia z, jak to określił, „próżną fizjonomią małżeństwa” (*vacua aparenzia*), ani też z absolutnym brakiem skuteczności prawnej podjętego aktu, lecz z nieodwracalnym wykluczeniem przez prawodawcę kościelnego skutków typowych dla tego aktu prawnego. Innymi słowy,

to na mocy decyzji prawodawcy kościelnego zawarcie związku cywilnego pozbawione jest skuteczności prawnej w kanonicznym porządku prawnym [Lalaguna 1962, 278–79]. Tłumacząc ten problem hiszpański kanonista dopowiedział, iż specyficzny charakter związku cywilnego wynika z właściwości o charakterze wewnętrznym. W tym wypadku bowiem katolicy wyrażają prawdziwy konsens małżeński, ale prawnie nieskuteczny. Dlatego też w rozwiązaniach systemowych nie wyklucza się możliwości zastosowania *sanatio in radice* [tamże; Dzierżon 2019, 57–68]. Dla porównania, w przypadku związku zawartego wskutek niezdolności do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego taka możliwość nie istnieje, ponieważ małżeństwo substancjalnie nie zaistniało.

Wydaje się, iż przyznanie skuteczności prawnej związkom cywilnym katolików wiąże się z faktem, iż doktrynalny spór o władzę na małżeństwem osłabł. Nie rodzi już takich napięć, jak w czasach pod rządami Kodeksu Pio-Benedyktynskiego. Obecnie pojawiają się głosy autorytetów, w których wskazuje się, iż niejednokrotnie katolikami zawierającymi te związki kierują nie powody doktrynalne w sensie nienawiści do nauki Kościoła, ale względy pragmatyczne.

Papież Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio*¹⁸ odnosząc się do tej kwestii zauważył, iż we współczesnej rzeczywistości w wielu wypadkach katolicy ze względów praktycznych zawierają związki cywilne, odkładając zawarcie małżeństwa kościelnego na plan dalszy (nr 82).

Wątek ten pojawił się również w nr. 71 w opublikowanej 24 października 2015 r. *Relazione Finale del Sinodo dei Vescovi al Santo Padre Francesco*. Ustosunkowując się do interesującej nas kategorii związku podkreślono, że wyraźnie różnią się one od związków nieformalnych. Według Ojców synodu usiłujący go zawrzeć katolicy z reguły nie oponują przeciw doktrynie Kościoła. Za główny powód takiej praktyki uznali oni uwarunkowania kulturowe oraz sytuacje przypadkowe¹⁹.

Kończąc te rozważania pragnę przytoczyć jeszcze pogląd A.M. Punzi Nicolò. Stwierdziła, iż w prawie kanonicznym związek cywilny katolików nie jest wprawdzie ani sakramentem, ani *matrimonium ratum*, ale w relacjach między-systemowych z systemami cywilnymi traktuje się zrodzony z ich zawarcia węzeł małżeński za rzeczywistość istniejącą. W jej opinii w istnieje pewne podobieństwo pomiędzy związkiem cywilnym, a kanoniczną kategorią *matrimonium legitimum*. Jej zdaniem, we współczesnym zsekularyzowanym świecie ochrzczeni częstokroć zawierają związki cywilne podobnie jak poganie, nie będąc świadomi tego, że są zobligowani do zawarcia małżeństwa według kanonicznych przepisów o formie kanonicznej [Punzi Nicolò 2012, 392].

¹⁸ Ioannes Paulus II, Adhortatio apostolica de Familia Christianae muneribus in mundo huius temporis *Familiaris consortio* (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81–191.

¹⁹ Zob. <https://pres.vatican.va/content/salastampa/it/bolletino/pubblico/2015/10/24/0816/01825.html> [dostęp: 19.04.2020].

PIŚMIENNICTWO

- Abbas, Jobe. 1995. „Marriage in the Codes Canon Law.” *Apollinaris* 68, nr 3–4:522–65.
- Abbas, Jobe. 1998. „The interrelationship of the Latin and the Eastern Codes.” *The Iurist* 58:1–40.
- Abbas, Jobe. 2011. „The missing link in the Legislative of the CCEO Canons.” *The Iurist* 71:173–200.
- Ahlers, Reinhild. 2004. „Überlegungen zum Ehehindnis der Öffentlichen Ehrbarkeit.” *De processibus matrimonialibus* 11:3–22.
- Alonso Pérez, José I. 2012. *Studio giridico-canonico della convivenza non matrimoniale*. Roma: Aracne Editrice.
- Aymans, Winfried, i Klaus Mörsdorf. 2007. *Kanonisches Recht*. T. 3. Paderborn–München–Wien–Zürich: Ferdinand Schöningh Verlag.
- Aznar Gil, Frederico. 2001. *Derecho matrimonial canónico*. T. 1. Salamanca: Univerisdad Pontificia de Salamanca. Tecnos.
- Bernárdez Cantón, Alberto. 2006. *Compendio de derecho matrimonial canónico*. Wyd. 9. Madrid: Tecnos.
- Bersini, Francesco. 1994. *Il diritto canonico matrimoniale. Commento giuridico-teologico pastorale*. Wyd. 4. Torino: Editrice Elle Di CI.
- Boccafola, Kenneth E. 2002. „Gli impedimenti relativi ai vicoli etico-giuridici tra le persone: affinitas, consanguineitas, publica honestas e cognatio legalis can. 1091–1094.” W *Diritto matrimoniale canonico*, red. Piere A. Bonnet, i Carlo Gullo, t. 1, 555–68. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Cappello, Felix M. 1939. *Tractatus canonico-moralis de sacramentis*. T. 3. Romae: Officina Libraria Marietti.
- Chiappetta, Luigi. 1990. *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordatoria*. Roma: Edizioni Dehoniane.
- D’Auria, Andrea. 2007. *Gli impedimenti matrimoniali*. Città del Vaticano: Lateran University Press.
- Dzierżon, Ginter. 2002. *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Dzierżon, Ginter. 2019. „Specyficzny status w kanonicznym porządku prawnym związków cywilnych zawieranych przez katolików z pominięciem formy kanonicznej.” *Kościół i Prawo* 8 (21), nr 1:57–68.
- Fabritz, Peter. 2010. *Sanatio in radice. Historie eines Rechtsinstituts und seine Beziehung zum sakramentalen Eheverständnis der katholischen Kirche*. Frankfurt am Mein: Peter Lang Verlag.
- Fornés, Juan. 2008. *Derecho matrimonial canónico*. Wyd. 5. Madrid: Tecnos.
- Gasparri, Petrus. 1932. *Tractatus canonicus de matrimonio*. T. 1. Wyd. 2. Typis Polyglottis Vaticanis.
- Gefaell, Pablo. 2019. „Commentary to the can. 810 CCEO.” W *A Practical Commentary to the Code of Canons of the Eastern Churches*, red. John D. Paris, i Jobe Abbass, t. 1, 1460–463. Chamblly: Librairie Wilson & Lafleurinc.
- Giuliano, Cristina. 2015. *Il consenso naturalmente sufficiente espresso in assenza della forma canonica e la sua convalidabilità*. Roma: Il miolibro self publishing.
- Jemolo, Arturo C. 1993. *Il matrimonio nel diritto canonico. Dal Concilio di Trento al Codice del 1917*. Bologna: Mulino.
- Lalaguna, Ernesto. 1962. „El matrimonio civil ante el derecho canonico.” *Ius Canonicum* 2:273–88.
- Majer, Piotr. 2009. *Zawarcie małżeństwa kanonicznego bez skutków cywilnych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.
- Nowicka, Urszula. 2016. „Przeszkoda przyzwoitości publicznej.” W *Przeszkody w prawie kanonicznym*, red. Wojciech Góralski, 437–62. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Pellegrino, Piero. 2002. *Impedimenti relativi ai vicoli etico-giuridici tra le persone nel matrimonio canonico*. Torino: Giappichelli.

- Prader, Joseph. 1993. „Differenze fra il diritto matrimoniale del Codice Latino e quello del Codice Orientale che influiscono sulla validità del matrimonio.” *Ius Ecclesiae* 5:469–94.
- Prader, Joseph. 2003. *Il matrimonio in oriente e in occidente*. Romae. Pontificio Istituto Orientale.
- Punzi Nicolò, Angela M. 2012. „Matrimonio civile e matrimonium legitimum. Una prospettiva per il XXI secolo.” W *Veritas non auctoritas facit legem. Studio di diritto matrimoniale in onore di Piero Antonio Bonnet*, red. Giuseppe Dalla Torre, Carlo Gullo, i Geraldina Boni, 389–94. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Renken, John A. 2010. „The subsequent celebration of civil unions. Reflections on the Guidance of the Apostolic Signatura.” W *«Iustitia et iudicium». Studi di diritto matrimoniale et processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, red. Janusz Kowal, i Joaquin Llobell, t. 2, 1217–235. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Sabbarese, Luigi. 2016. *Il matrimonio nell'ordine della natura e della grazia. Commento al Codice di diritto canonico Libro IV. Parte I. Titolo VII*. Roma: Urbaniana University Press.
- Schöch, Nicolas. 1998. „La sanazione in radice dei matrimoni celebrati in forma civile o senza forma pubblica.” W *La giurisdizione della Chiesa sul matrimonio e sulla famiglia*, red. Joan Carreras, 289–333. Milano: Giappichelli.
- Sebott, Reinhold. 2005. *Das neue kirchliche Eherecht*. Wyd. 3. Freiburg: Knecht.
- Wernz, Franciscus, i Petrus Vidal. 1925. *Ius canonicum*. Vol. 5. Romae: Apud Aedes Universitatis Gregorianae.

THE STATUS OF A CIVIL MARRIAGE ENTERED INTO BY CATHOLICS WITHOUT THE CANONICAL FORM WITH REGARD TO THE IMPEDIMENT OF PUBLIC PROPRIETY

Summary. In the presented study, a very narrow issue was considered, which is the issue of the status of a civil marriage concluded by Catholics without the canonical form in relation to the impediment of public propriety.

Analyzing from a historical perspective the approach of the Church legislator and the doctrine to this issue, the author showed that the relevance of the civil marriage of Catholics was not yet recognised in the 1983 Code of Canon Law (can. 1093), despite the votes against. In his view, this finding was due to the fact that this relationship was seen in terms of *matrimonium inexistens*. He also noted that the legislator's thought in this matter changed, mainly under the influence of doctrine, it evolved, an emphatic example of which is the granting of legal effectiveness to a civil marriage in can. 810 § 1, 3° of the Code of Canons of Oriental Churches. The author sees a change of approach to this issue in the fact that the Church's thought on this issue have evolved. In his opinion, the fierce nineteenth-century dispute over marriage jurisdiction is no longer as fierce. Therefore, a new arrangement was introduced in the said regulation.

Key words: civil marriage, impediment of public propriety, non-existent marriage, retroactive validation of marriage

Information about Author: Rev. Prof. Ginter Dzierżon, hab. Ph.D. – Department of History, Theory and General Norms of Canon Law, Faculty of Canon Law at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5116-959x>